

YIRIK VA KICHIK BIZNESNING ISHLAB CHIQARISH VA KOOPERATIV ALOQALARI IQTISODIY O'SISH OMILI SIFATIDA

PhD dotsent Yakubova Samira

Muratova Gulhayo Baxromjon qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Zamonaviy iqtisodiy modelda kichik biznes subyektlari yirik ishlab chiqaruvchilarning ajralmas bo'g'ini sifatida shakllanmoqda. Ayniqsa, sanoat va agrosanoat sohalarida kichik firmalar butlovchi qismlar, servis xizmatlari va yordamchi texnologik jarayonlarni amalga oshiruvchi subyektlar sifatida faoliyat yuritmoqda. Bu ular uchun yangi ish o'rinlari va daromad manbai, yirik korxonalar uchun esa xarajatlarni kamaytiruvchi va moslashuvchanlikni oshiruvchi vosita hisoblanadi. O'zbekiston sharoitida kichik biznesning mahalliyashtirish jarayonidagi o'rni ortib bormoqda: maxsus iqtisodiy zonalar va klasterlar doirasida kichik ishlab chiqaruvchilar qiymat zanjirlariga biriktirilmoqda. Shu bilan birga, subpudrat tizimlari (ya'ni yirik korxonalar topshirig'i asosida kichik biznesning ishlab chiqarishga jalb qilinishi) hali to'liq shakllanmagan. Normativ-huquqiy asoslar, shartnomaviy mexanizmlar va axborot platformalarining zaifligi bu tizimni keng ko'lamda amalga oshirishga to'sqinlik qilmoqda.

Yirik sanoat korxonalari kichik biznes uchun asosiy iqtisodiy muhitni shakllantiruvchi markazga aylanmoqda. Ular ishlab chiqarish zanjirining "yadrosi" bo'lib, kichik firmalar uchun barqaror bozor, texnik talablar va ishlab chiqarish standartlarini belgilaydi. Shu orqali kichik biznes mahsulot yoki xizmatni kimga, qanday hajmda va qanday sifatda yetkazib berishini aniq biladi. Bundan tashqari, yirik korxonalar – investitsiya, texnologiya va infratuzilma resurslari manbai sifatida ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, yirik kompaniyalar o'z subpudratchilari uchun yetkazib berish zanjirlarida imtiyozli sharoitlar, mashg'ulotlar, va ba'zan

kredit liniyalarini ham taklif qilishi mumkin. Ammo hozirgi holatda O'zbekistondagi ko'plab yirik korxonalarning rivojlanish strategiyasida kichik biznes bilan chuqur integratsiyalashgan hamkorlik tamoyillari sust ifodalangan. Bu esa ularni importga qaram holda qolishiga va lokal qiymat yaratish imkoniyatining to'liq ochilmasligiga olib kelmoqda.

Kichik va yirik biznes o'rtasidagi ishlab chiqarish kooperatsiyasi resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bunda har bir subyekt o'zining kuchli jihatlari asosida ixtisoslashgan holda faoliyat yuritadi: kichik firmalar moslashuvchan va tejamkor ishlab chiqarishga, yirik firmalar esa masshtab va texnologik ustunlikka tayanadi. Bu orqali vazifalarning funktsional taqsimoti yuzaga keladi va umumiy operatsion samaradorlik oshadi. Natijada mahsulot tannarxi pasayadi, xizmat sifati yaxshilanadi va bozorga chiqish tezlashadi. Kooperatsion aloqalar ishonchga asoslangan tizimga aylanganda, bizneslar o'rtasidagi uzviylik ortadi va bu barqarorlikni ta'minlaydi. Bunda ayniqsa raqamli tizimlar (ERP, SCM) orqali ishlab chiqarish jarayonlarini muvofiqlashtirish katta ahamiyatga ega bo'ladi. O'zbekiston sharoitida bu yondashuv bosqichma-bosqich rivojlanmoqda, ammo ishlab chiqarishdagi fragmentatsiya va axborot bo'shliqlari tufayli imkoniyatlar to'liq ishlatilmayapti.

Yirik ishlab chiqaruvchilar atrofida yuzlab kichik biznes subyektlarining faoliyati shakllanadi, bu esa ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning yechimiga xizmat qiladi. Xususan, bandlik darajasining oshishi, ayniqsa qishloq joylarda, kichik kooperatsion firmalar orqali amalga oshmoqda. Masalan, agrosanoat klasterlarida fermer xo'jaliklari, qayta ishlovchi sexlar va logistika xizmatlarini ko'rsatuvchi kichik bizneslar yirik klaster korxonalari bilan uzviy bog'langan. Bu jarayonda yangi ish o'rinlari nafaqat son jihatdan, balki sifat jihatdan ham yaxshilanmoqda — ya'ni rasmiy mehnat shartnomalari, kasbiy ko'nikmalarni oshirish imkoniyati va ijtimoiy kafolatlar ta'minlanmoqda. O'zbekiston uchun bu ijtimoiy jihatdan ahamiyatli: ayollar, yoshlar va ishsiz aholi qatlamlari bandligi

ko‘proq aynan kichik biznes orqali ta‘minlanmoqda. Shu sababli, kooperatsiya siyosati nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlik omili sifatida qaralishi zarur.

Kichik biznes subyektlari yirik eksportyor korxonalar uchun xizmat ko‘rsatuvchi “quyi zanjir” sifatida tobora muhim rol o‘ynayapti. Ayniqsa sanoat, tekstil va agrosanoat sohalarida kichik firmalar xom ashyo, butlovchi qismlar yoki logistik xizmatlarni taqdim etib, eksport jarayonining ajralmas qismiga aylanishmoqda. Bu holat mahsulotlarni mahalliy resurslarga tayanib ishlab chiqarish imkonini beradi, shu orqali eksport tarkibi diversifikatsiyalanadi va tashqi bozorlarga chiqishda raqobatbardoshlik oshadi. Shu bilan birga, subpudrat asosida ishlovchi kichik firmalar yirik korxonalarning texnik talablariga javob berish uchun o‘z texnologiyalarini modernizatsiya qilishga majbur bo‘lmoqda. Bu esa ularni innovatsiyalar, standartlashtirish va sifat menejmenti yo‘nalishida rivojlanishga undaydi.

Kichik va yirik biznes o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni raqamli texnologiyalar orqali chuqurlashtirish imkoniyati tobora oshib bormoqda. Ayniqsa B2B (business-to-business), ERP (enterprise resource planning) va SCM (supply chain management) platformalar ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida real vaqt rejimida axborot almashinuvi, buyurtma boshqaruvi va mahsulot harakati monitoringini ta‘minlaydi. Bu texnologiyalar orqali sinxron ishlab chiqarish imkoniyati vujudga keladi — ya‘ni kichik va yirik subyektlar yagona standart asosida, texnologik moslikda ishlaydi. Shu bilan birga, ko‘plab kichik firmalar hali ham raqamli tizimlardan chetda qolayotganligi sababli, integratsiya jarayoni notekis kechmoqda. Bu esa iqtisodiyotda “raqamli tengsizlik” xavfini kuchaytiradi. Davlat tomonidan raqamli infratuzilma, texnik yordam va malaka oshirish bo‘yicha qo‘llab-quvvatlash zarur bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekistonda hududiy klasterlar doirasida kichik va yirik biznes aloqalari eng faol rivojlanayotgan manzillar sifatida Toshkent, Andijon, Farg‘ona va Namangan viloyatlari ajralib turadi. Bu hududlarda sanoat salohiyati, ishchi kuchi

va logistika infratuzilmasi mavjud bo'lib, u kooperatsion modelni qo'llash uchun qulay sharoit yaratmoqda. Hududiy ixtisoslashuv – ya'ni agroklastlar, tekstil klasterlari yoki avtomobilsozlik markazlari – kichik firmalarning yirik ishlab chiqaruvchilar atrofida to'planib, tarmoqlashgan iqtisodiy modelga moslashuvini kuchaytiradi. Bunday modelda resurslar konsentratsiyasi logistik xarajatlarni kamaytiradi, xizmatlar sifati va ishlab chiqarish tezligi oshadi. Hududiy ixtisoslashuv va kooperatsiyani birlashtirish iqtisodiy o'sishni hududlar kesimida ham muvozanatli ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston hukumati kichik biznesni qo'llab-quvvatlash maqsadida soliq yengilliklari, subsidiyalangan kreditlar va grantlar taqdim etmoqda. Ammo ushbu imtiyozlar ko'pincha umumiy ko'rinishda beriladi va kooperatsiyaga yo'naltirilgan maxsus mexanizmlar yetarli darajada shakllanmagan. Kooperatsion aloqalarni rag'batlantiruvchi qonunchilik, xususan subpudrat shartnomalarini himoya qiluvchi normativ bazaning kuchsizligi kichik biznes uchun xavf darajasini oshiradi. Bundan tashqari, davlatning raqamli infratuzilma yaratish, bilim transferi platformalarini joriy qilish va malaka oshirish bo'yicha roli yetarlicha sezilmayapti. Yirik biznesga kichik subyektlar bilan ishlash uchun rag'batlar (masalan, soliq chegirmalari, qo'shilgan qiymat bonuslari) taklif etilishi davlat siyosatini kooperatsiya yo'nalishiga burishning samarali vositasi bo'lishi mumkin.

Ko'plab rivojlangan davlatlar tajribasi kichik va yirik biznes o'rtasidagi kooperatsiyaning iqtisodiy taraqqiyotdagi muhimligini isbotlagan. Masalan, Germaniyada "Mittelstand" modeli asosida minglab kichik firmalar yirik sanoat klasterlari bilan uzviy ishlaydi, bu esa ularni global bozorga olib chiqadi. Xitoyda texnologik zonalar orqali kichik ishlab chiqaruvchilar eksport yo'naltirilgan yirik kompaniyalar zanjiriga integratsiyalashadi. Bunda davlat boshchiligidagi infratuzilma, soliq yengilliklari va texnologik qo'llab-quvvatlash muhim rol o'ynaydi. Janubiy Koreyada esa innovatsion startaplar Samsung, Hyundai kabi yirik korporatsiyalar bilan bog'lanib, texnologik uzviylikni ta'minlaydi. Bu

tajribalar O'zbekiston uchun o'z iqtisodiy modeliga moslashtirilgan shaklda samarali qo'llanilishi mumkin.

Yirik ishlab chiqaruvchilar atrofida kichik biznes tarmoqlarini shakllantirish iqtisodiyotda barqaror va integratsiyalashgan tizim yaratishning muhim yo'nalishidir. Har bir yirik korxonaning subpudratchilari ro'yxatini shakllantirish, ularni texnologik va moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash, mahsulot va xizmatlarni sifat bo'yicha standartlashtirish orqali uzviy hamkorlik ta'minlanadi. Bu jarayonni rag'batlantirish uchun maxsus davlat dasturlari, masalan "Kooperatsiya+" yoki "Biznes integratsiyasi-2030" kabi uzoq muddatli platformalar zarur. Bundan tashqari, mahsulotlar, xizmatlar va texnologiyalarni yagona texnik reglament asosida moslashtirish orqali kichik va yirik biznes o'rtasida ishonch, barqarorlik va innovatsion salohiyat oshadi. Bu strategiya milliy iqtisodiyotda vertikal integratsiya va raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov Q.X. (2018). Makroiqtisodiyot: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisodiyot.
2. Bekchanov M. (2020). Kooperatsiya iqtisodiy munosabatlar tizimi sifatida: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar.
3. Karimov I. (1995). O'zbekiston – bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li. Toshkent: O'zbekiston.
4. Normurodov S. (2022). Klasterlashuv sharoitida kichik biznesning transformatsion roli. – "Biznes va innovatsiyalar" ilmiy jurnali, №3, 47–52-betlar.
5. Rustamov D. (2019). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari. – "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, №4, 56–62-betlar.
6. Tursunov B.O. (2021). O'zbekistonda ishlab chiqarish kooperatsiyasining rivojlanish yo'llari. – "Ilm-fan va innovatsiyalar" jurnali, №1, 34–40-betlar.
7. Xodjaev S. (2021). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyoti. Toshkent: Iqtisod-Moliya.